

Το ξεχασμένο κίνημα του εργατικού ελέγχου στην Άνοιξη της Πράγας

Pete Dolack

Τη στιγμή της σοβιετικής εισβολής [Αύγουστος 1968] στην Τσεχοσλοβακία, δυο μήνες μετά τον σχηματισμό των πρώτων εργατικών συμβουλίων, υπήρχαν ίσως λιγότερα από δύο δωδεκάδες από αυτά, παρόλο που αυτά συγκεντρώνονται στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις και, επομένως, αντιπροσώπευαν ένα μεγάλο αριθμό εργατών. Αλλά το κίνημα απογειώθηκε, και από τον Ιανουάριο του 1969 υπήρχαν συμβούλια σε περίπου 120 επιχειρήσεις, που αντιπροσώπευαν πάνω από 800.000 εργάτες, ή περίπου το ένα έκτο των εργατών της χώρας. Αυτό συνέβη παρόλο που από τον Οκτώβριο του 1968 υπήρχε ένα νέο κλίμα απογοήτευσης από την κυβέρνηση.

Από την αρχή, αυτό ήταν ένα λαϊκό κίνημα από τα κάτω, που ανάγκασε το κόμμα, την κυβέρνηση, και τις διοικήσεις των επιχειρήσεων να αντιδράσουν. Τα συμβούλια είχαν σχεδιάσει δικό τους καταστατικό και το εφάρμοζαν από την αρχή. Το σχέδιο καταστατικού για το εργοστάσιο Wilhelm Pieck στην Πράγα (ένα από τα πρώτα, που δημιουργήθηκε τον Ιούνιο του 1968) παρέχει ένα καλό παράδειγμα. «Οι εργάτες του εργοστασίου W. Pieck (CKD Πράγα) επιθυμούν να εκπληρώσουν ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, δηλαδή το δικαίωμα των εργατών να διαχειρίζονται το δικό τους εργοστάσιο», ανέφερε η εισαγωγή του καταστατικού. «Επιθυμούν μια στενότερη σύνδεση μεταξύ των συμφερόντων του συνόλου της κοινωνίας και των συμφερόντων του κάθε ατόμου. Για το σκοπό αυτό, έχουν αποφασίσει να καθιερώσουν την εργατική αυτοδιαχείριση».

Όλοι οι υπάλληλοι που εργάζονταν για τουλάχιστον τρεις μήνες,

εκτός από τον διευθυντή, δικαιούνται να συμμετάσχουν και οι υπάλληλοι στο σύνολό τους, που ονομαζόταν «συνέλευση των εργατών», ήταν το ανώτατο όργανο [σώμα] και θα έπαιρνε όλες τις θεμελιώδεις αποφάσεις. Με τη σειρά της, η συνέλευση θα εξέλεγε το εργατικό συμβούλιο για την εκτέλεση των αποφάσεων του συνόλου, τη διαχείριση του εργοστασίου και την πρόσληψη του διευθυντή. Τα μέλη του συμβουλίου θα υπηρετούσαν σε διαδοχική βάση, θα εκλέγονταν με μυστική ψηφοφορία και θα ήταν ανακλητά. Ο διευθυντής θα επιλέγονταν μετά από εξέταση κάθε υποψηφίου που θα διεξάγονταν από το σώμα το οποίο αποτελούνταν από την πλειοψηφία των υπαλλήλων και μιας μειοψηφίας από εξωτερικές οργανώσεις.

Ένας διευθυντής θα ήταν ο κορυφαίος διαχειριστής, που ισοδυναμεί με τον διευθύνοντα σύμβουλο μιας καπιταλιστικής επιχείρησης. Το εργατικό συμβούλιο θα ήταν το ισοδύναμο του διοικητικού συμβουλίου σε μια καπιταλιστική εταιρεία με μετοχές που διακινούνται στη χρηματιστηριακή αγορά. Αυτός ο εποπτικός ρόλος, ωστόσο, θα ήταν ριζικά διαφορετικός: Το εργατικό συμβούλιο θα έπρεπε να αποτελείται από εργάτες που δρουν προς το συμφέρον των συναδέλφων τους εργατών και, θεωρητικά, θα μπορούσε κάλλιστα και για το γενικότερο καλό της κοινωνίας.

Αντίθετα, σε μια καπιταλιστική εταιρεία εισηγμένη στο χρηματιστήριο, το διοικητικό συμβούλιο αποτελείται από κορυφαία στελέχη της εταιρείας, τους φίλους του Διευθύνοντος Συμβούλου, στελέχη από άλλες εταιρείες με τις οποίες υπάρχει μια ευθυγράμμιση συμφερόντων, και ίσως μια ή δύο διασημότητες, και το διοικητικό συμβούλιο έχει υποχρεώσεις μόνο απέναντι στους κατόχους των μετοχών της εταιρείας. Αν και αυτές οι υποχρεώσεις απέναντι στους μετόχους είναι αρκετά ισχυρές σε ορισμένες χώρες ώστε να αναφέρονται στο νομικό καταστατικό, η κυριότητα των μετοχών έχει εξαπλωθεί ανάμεσα σε τόσους πολλούς που το διοικητικό συμβούλιο ενεργεί συχνά προς το συμφέρον της ίδιας της ανώτατης διοίκησης, που μεταφράζεται σε όσο το δυνατό λιγότερο απρόσκοπτη μεταφορά του πλούτου προς τα πάνω.

Όμως, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το Διοικητικό Συμβούλιο έχει επικυρώσει νομικά τις υποχρεώσεις του και τις ρυθμίζει προς το συμφέρον των κατόχων των μετοχών, οι υποχρεώσεις αυτές σημαίνουν απλά τη μεγιστοποίηση της τιμής της μετοχής, με οποιοδήποτε άλλο μέσο είναι απαραίτητο χωρίς να εξερούνται οι μαζικές απολύσεις, οι μειώσεις μισθών και η ελαχιστοποίηση των παροχών προς τους εργαζομένους. Είτε έτσι είτε αλλιώς, η καπιταλιστική εταιρεία διοικείται ενάντια στα συμφέροντα του εργατικού δυναμικού της (ο συλλογικός κόπος του οποίου είναι η πηγή των κερδών), σύμφωνα με τον νόμο.

Η εθνική σύσκεψη προσπάθησε να κάνει νόμο το καταστατικό

Το καταστατικό του Εργοστασίου Wilhelm Pieck ήταν παρόμοιο με τα καταστατικά που δημιουργήθηκαν σε άλλες επιχειρήσεις όπου σχηματίστηκαν εργατικά συμβούλια. Ήταν λογικό μια εθνική ομοσπονδία των συμβουλίων που θα σχηματιζόταν να συντονίσει το έργο τους και την οικονομική δραστηριότητά τους για να έχουν σχέση με το πλατύτερο κοινωνικό συμφέρον. Ενόψει της καταληκτικής ημερομηνίας της κυβέρνησης για την διαμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας που θα έδινε νομική υπόσταση στα συμβούλια, πραγματοποιήθηκε η γενική συνέλευση των εργατικών συμβουλίων στις 9 και στις 10 Ιανουαρίου 1969 στο Πίλσεν, μια από τις σημαντικότερες βιομηχανικές πόλεις στην Τσεχοσλοβακία (ίσως πιο γνωστή διεθνώς για τις περίφημες μπύρες της). Μια έκθεση 104 σελίδων προέκυψε μέσα από τα καλά πρακτικά της σύσκεψης (τα οποία είχαν επίσης μαγνητοφωνηθεί)· αντιπρόσωποι από όλη την Τσεχία και τη Σλοβακία είχαν κληθεί για να παρουσιάσουν τις απόψεις των συμβουλίων ώστε να βοηθήσουν στην προετοιμασία του εθνικού νόμου.

Οι ηγέτες των συνδικάτων βρισκόταν μεταξύ των συμμετεχόντων στη συνεδρίαση, και υποστήριζαν τους συμπληρωματικούς ρόλους των συνδικάτων και των συμβουλίων. (Τα συνδικάτα, όπως

αναφέρθηκε νωρίτερα, συγκάλεσαν τα δύο τρίτα των συμβουλίων.) Ένας από τους πρώτους ομιλητές, ένας μηχανικός ο οποίος ήταν ο πρόεδρος του τοπικού συνδικάτου του Πίλσεν, είπε ότι ένας καταμερισμός των καθηκόντων ήταν μια φυσική εξέλιξη: «Για εμάς, η δημιουργία εργατικών συμβουλίων σημαίνει ότι θα είμαστε σε θέση να επιτύχουμε ένα καθεστώς σχετικής ανεξαρτησίας για την επιχείρηση, ότι η εξουσία λήψης αποφάσεων θα πρέπει να διαχωριστεί από την εκτελεστική εξουσία, ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις θα έχουν ελεύθερα τα χέρια για να πραγματοποιήσουν τις δικές του συγκεκριμένες πολιτικές, ότι επιτεύχθηκε πρόοδος προς μια λύση του προβλήματος της σχέσης των παραγωγών με την παραγωγή τους, δηλαδή, αρχίζουμε να λύνουμε το πρόβλημα της αλλοτρίωσης».

Περίπου 190 επιχειρήσεις εκπροσωπήθηκαν στη σύσκεψη αυτή, μεταξύ των οποίων 101 εργατικά συμβούλια και 61 προπαρασκευαστικές επιτροπές για τη δημιουργία συμβουλίων· οι υπόλοιπες ήταν συνδικαλιστικές ή άλλου είδους επιτροπές. Η συνάντηση ολοκληρώθηκε με ένα ψήφισμα έξι σημείων που πέρασε ομόφωνα και περιλάμβανε μεταξύ άλλων «το δικαίωμα της αυτοδιαχείρισης ως αναφαίρετο δικαίωμα της σοσιαλιστικής παραγωγής».

Το ψήφισμα δήλωνε:

«Είμαστε πεπεισμένοι ότι τα εργατικά συμβούλια μπορούν να βοηθήσουν να εξανθρωπιστούν η δουλειά και οι σχέσεις μέσα στην επιχείρηση, και να δώσουν σε κάθε παραγωγό μια σωστή αίσθηση ότι δεν είναι απλά ένας υπάλληλος, ένα απλό εργαζόμενο στοιχείο στην παραγωγική διαδικασία, αλλά και ο διοργανωτής και ο από κοινού δημιουργός αυτής της διαδικασίας. Γι' αυτό θέλουμε να τονίσουμε ξανά εδώ και τώρα ότι τα συμβούλια πρέπει να διατηρούν πάντα τον δημοκρατικό χαρακτήρα τους και τους ζωτικούς δεσμούς τους με τους εκλογείς τους, αποτρέποντας έτσι τη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης κάστας "επαγγελματικών στελεχών στην αυτοδιαχείριση"».

Αυτός ο δημοκρατικός χαρακτήρας, και η δημοτικότητα της έννοιας, αποδεικνύεται από την μαζική συμμετοχή, μια έρευνα 95 συμβουλίων διαπίστωσε ότι το 83% των εργαζομένων είχαν συμμετάσχει στις εκλογές του Συμβουλίου. Μια σημαντική μελέτη πραγματοποιήθηκε από αυτά τα 95 συμβούλια, που εκπροσωπούσαν την μεταποίηση και άλλους τομείς, και μια ενδιαφέρουσα τάση προέκυψε από τα στοιχεία της υψηλού επιπέδου εμπειρίας που ενσωματώνονταν στα εκλεγμένα μέλη του συμβουλίου. Περίπου τα τρία τέταρτα από αυτούς που εκλέχτηκαν σε συμβούλια ήταν στους χώρους εργασίας τους για περισσότερα από δέκα χρόνια, και ως επί το πλείστον πάνω από 15 χρόνια. Περισσότερο από το 70% των μελών του συμβουλίου ήταν τεχνικοί ή μηχανικοί, περίπου το ένα τέταρτο ήταν εργάτες και μόνο το 5% ήταν από τα διοικητικά επιτελεία. Τα αποτελέσματα αυτά αντιπροσωπεύουν ένα ισχυρό βαθμό για ψήφο υπερ αυτών που θεωρούνταν σαν οι καλύτεροι υποψήφιοι, όχι ως αποτέλεσμα μιας ψηφοφορίας που οι εργαζόμενοι απλά ψηφίζουν τους φίλους τους ή υποψηφίους σαν αυτούς – επειδή το συμβουλευτικό κίνημα ήταν ιδιαίτερα έντονο στους τομείς της μεταποίησης, οι περισσότεροι από εκείνους που ψηφίζαν για τα μέλη του συμβουλίου ήταν χειρώνακτες εργαζόμενοι.

Αυτά τα αποτελέσματα έδειξαν ένα υψηλό επίπεδο πολιτικής ωριμότητας εκ μέρους των Τσεχοσλοβάκων εργατών. Μια άλλη ένδειξη γι' αυτή την ωριμότητα είναι ότι το 29% των ατόμων που εκλέχτηκαν σε συμβούλια είχαν πανεπιστημιακή μόρφωση, ενδεχομένως, ένα υψηλότερο μέσο επίπεδο εκπαίδευσης από αυτό που είχαν οι διευθυντές. Πολλοί διευθυντές στο παρελθόν είχαν πάρει τις θέσεις τους μέσα από πολιτικές διασυνδέσεις, και η επιθυμία της εξέγερσης ενάντια στην ερασιτεχνική διαχείριση μερικές φορές έπαιξε ρόλο στο κίνημα των συμβουλίων. Ενδιαφέρον, επίσης, είναι ότι περίπου τα μισά από τα μέλη των Συμβουλίων ήταν επίσης μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος. Οι Τσεχοσλοβάκοι εργάτες συνέχισαν να πιστεύουν στο σοσιαλισμό, ενώ απέρριπταν το επιβληθέν σύστημα σοβιετικού τύπου.

Η κυβέρνηση προσπάθησε να αποδυναμώσει τον εργατικό έλεγχο

Η κυβέρνηση σύνταξε ένα νομοσχέδιο, αντίγραφο του οποίου κυκλοφόρησαν τον Ιανουάριο του 1969, αλλά το νομοσχέδιο δεν ψηφίστηκε επειδή εντάθηκε η σοβιετική πίεση στην ηγεσία του Τσεχοσλοβακικού κόμματος και οι σκληροπυρηνικοί άρχισαν να επιβάλλονται. Το νομοσχέδιο θα άλλαζε το όνομα των εργατικών συμβουλίων σε συμβούλια επιχείρησης και θα αποδυνάμωνε μερικά από τα καταστατικά που είχαν διαμορφωθεί από τα ίδια τα συμβούλια. Αυτές οι υπαναχωρήσεις περιλάμβαναν μια πρόταση για κρατικό βέτο στην επιλογή των διευθυντών της επιχείρησης, ότι το ένα πέμπτο των συμβούλιων των επιχειρήσεων θα αποτελούνταν από μη εκλεγμένους εξωτερικούς ειδικούς, και ότι τα συμβούλια που το νομοσχέδιο ανέφερε ως «κρατικές επιχειρήσεις» (τράπεζες, σιδηρόδρομοι και άλλες επιχειρούν μόνο μια μειοψηφία των μελών τους που θα εκλέγονταν από τους εργαζόμενους και θα επέτρεπε το βέτο της κυβέρνησης στις αποφάσεις του Συμβουλίου.

Οι προτεινόμενες υπαναχωρήσεις συνάντησαν αντίθεση. Η συνδικαλιστική καθημερινή εφημερίδα, *Práce*, σε ένα σχόλιο τον Φεβρουάριο, και ένα ομοσπονδιακό συνδικαλιστικό συνέδριο, τον Μάρτιο, χαρακτήρισαν το νομοσχέδιο της κυβέρνησης ως «το ελάχιστο αποδεκτό». Σε ένα σχόλιο της *Práce*, ένας μηχανικός και ακτιβιστής του Συμβουλίου, ο Ρούντολφ Σλάνσκι ο νεώτερος (γιος του εκτελεσμένου αρχηγού του κόμματος¹), τοποθέτησε το κίνημα των συμβουλίων στο πλαίσιο του προβλήματος της ιδιοκτησίας της επιχείρησης.

«Η διαχείριση της οικονομίας του έθνους μας είναι ένα από τα κρίσιμα προβλήματα», έγραψε ο Σλάνσκι.

«Η βασική οικονομική αρχή στην οποία στηρίζεται ο γραφειοκρατικός-συγκεντρωτικός μηχανισμός διαχείρισης είναι η

άμεση άσκηση των λειτουργιών ιδιοκτησίας της εθνικοποιημένης βιομηχανίας. Το κράτος, ή, ακριβέστερα, διάφορα κεντρικά όργανα του κράτους, αναλαμβάνουν αυτό το καθήκον. Είναι σχεδόν περιττό να υπενθυμίσω στον αναγνώστη ένα από τα κύρια διδάγματα του μαρξισμού, δηλαδή ότι αυτός που έχει ιδιοκτησία έχει εξουσία... Η μόνη δυνατή μέθοδος μετασχηματισμού του γραφειοκρατικού-διοικητικού μοντέλου της σοσιαλιστικής κοινωνίας μας σε ένα δημοκρατικό μοντέλο είναι να καταργηθεί το μονοπώλιο της κρατικής διοίκησης πάνω στην άσκηση των λειτουργιών ιδιοκτησίας, και να αποκεντρωθεί προς εκείνους που ενδιαφέρονται για τη λειτουργία της σοσιαλιστικής επιχείρησης, δηλαδή στις συλλογικότητες των εργατών της επιχείρησης».

Αντιμετωπίζοντας γραφειοκράτες οι οποίοι αντιτίθονταν στη χαλάρωση του κεντρικού ελέγχου, ο Σλάνσκι έγραψε,

«Σ' αυτούς τους ανθρώπους αρέσει να συγχέουν κάποιες έννοιες. Λένε, για παράδειγμα, ότι ο νόμος αυτός θα σήμαινε τη μετατροπή του συνόλου της κοινωνικής ιδιοκτησίας σε ιδιοκτησία ομάδας, αν και είναι ξεκάθαρο πως δεν πρόκειται για ένα ζήτημα ιδιοκτησίας, αλλά για το να γνωρίζουμε ποιος ασκεί δικαιώματα ιδιοκτησίας στο όνομα του συνόλου της κοινωνίας, αν είναι ο κρατικός μηχανισμός ή οι σοσιαλιστές παραγωγοί άμεσα, δηλαδή οι συλλογικότητες των επιχειρήσεων».

Παρ' όλα αυτά, υπήρχε ένταση μεταξύ των καθηκόντων της εποπτείας και της καθημερινής διαχείρισης. Ένας άλλος σχολιαστής, ένας καθηγητής νομικών, δήλωσε,

«Δεν πρέπει να... αντιπαραβάλουμε τη δημοκρατία και την τεχνική επάρκεια ως αντιθέτες, αλλά να αναζητήσουμε μια αρμονική ισορροπία μεταξύ αυτών των δύο συστατικών... Θα ήταν ίσως καλύτερα να μην μιλάμε για μεταφορά λειτουργιών, αλλά μάλλον για μια μεταβίβαση καθηκόντων. Στη συνέχεια, θα είναι απαραίτητο για την κατάλληλη μεταφορά να πρέπει να υπαγορεύεται από τις ανάγκες, όχι από λογικές δόγματος ή

γοήτρου».

Αυτές οι συζητήσεις δεν είχαν την ευκαιρία να αναπτυχθούν. Τον Απρίλιο του 1969, ο Αλεξάντερ Ντούμπσεκ αναγκάστηκε να παραιτηθεί από πρώτος γραμματέας του κόμματος και αντικαταστάθηκε από τον Γκούσταβ Χούζακ, ο οποίος δεν άργησε να ξεκινήσει την καταστολή. Το νομοσχέδιο μπήκε στο αρχείο τον Μάιο, και οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης και του κόμματος άρχισαν μια εκστρατεία εναντίον των συμβουλίων. Η κυβέρνηση απαγόρευσε επίσημα τα εργατικά συμβούλια τον Ιούλιο του 1970, αλλά μέχρι τότε είχαν ήδη εξαφανιστεί.

Απόσπασμα από το βιβλίο του Pete Dolack, [*It's Not Over: Learning From the Socialist Experiment*](#), το οποίο εκδόθηκε στις 26 Φεβρουαρίου από τις εκδόσεις Zero Books. Οι παραπομπές παραλείπονται. Οι πηγές γι' αυτό το απόσπασμα είναι: Robert Vitak, «Workers Control: The Czechoslovak Experience», *Socialist Register*, 1971· Oldřich Kyn, «The Rise and Fall of the Economic Reform in Czechoslovakia», *American Economic Review*, Μάιος 1970· και διάφορα άρθρα από τη συλλογή: Vladimír Fišera, *Workers' Councils in Czechoslovakia: Documents and Essays 1968-69*, St. Μάρτιν Press, 1978.

Σημειώσεις

1 Σ.τ.Μ.: Ο Rudolf Slánský (ο πρεσβύτερος) υπήρξε Γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Τσεχοσλοβακίας από το 1946 μέχρι το 1952, όταν συνελήφθη μαζί με άλλα 13 υψηλόβαθμα στελέχη του κόμματος με την κατηγορία του Τιτοϊσμού και του σιωνισμού (οι 10 από τους συλληφθέντες ήταν Εβραίοι, όπως και ο Slansky) πέρασε από δίκη και εκτελέστηκε.

Μετάφραση: [*e la libertà*](#)

Πηγή: **Pete Dolack**, «The forgotten workers' control movement of Prague Spring», [Systemic Disorder](#), 9 Μαρτίου 2016 μέσω [elaliberta.gr](#)